

ՀՏԴ 581.92

Բուսաբանություն

Արմիդա ՀԱԿՈԲՅԱՆ

ԱրՊՀ, Կենսաբանության և քիմիայի ամբիոն

ՔՍԵՐՈՖԻԼ ԲՈՒՑՍԵՐԻ ՏԱՐԱԾՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐՑԱԽՈՒՄ

Արցախի տարածքում քսերոֆիլ բուսականությանը կարելի է հանդիպել կիսանապատներում, տափաստաններում, լեռնատափաստաններում և չորասեր նոսր անտառներում: Այդ տարածքները առավելապես կրում են մարդածին գործոնի ազդեցությունը, խիստ ծանրաբեռնված են, հանդիսանում են արոտավայրեր և խոտհարքներ: Հաշվի առնելով, որ վերջին մի քանի տասնամյակներում բնության վրա մարդածին ազդեցությունը ուժեղանում է, ինչը, ի վերջո, հանգեցնում է կենսաբանական բազմազանության ոչնչացմանը, տարածաշրջանային բուսական աշխարհի ամենավաղ հնարավոր գույքագրումը և դրանց բնապահպանական, կենսաբանական, աշխարհագրական և այլ առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը կարևոր դեր է խաղում շրջակա միջավայրի իրազեկման ներկա փուլում: Մեր կողմից արձանագրվել է Արցախում տարածված քսերոֆիլ բուսականության մոտ յոթ տասնյակ բուսատեսակներ: Հոդվածում ներկայացված է քսերոֆիլ բուսականության տեսակային կազմը և տարածման արեալները:

Բանալի բառեր՝ քսերոֆիլ բույսեր, կիսանապատային, տափաստանային, ֆրիգանոֆիլ բուսականություն, նոսր անտառներ, քսերոմորֆ կազմություն, օշինդր, փետրախոտ, գրիի:

A. Акопян

РАСПРОСТРАНЕНИЕ КСЕРОФИЛЬНЫХ РАСТЕНИЙ В АРЦАХЕ

На территории Арцаха ксерофильная растительность встречается в полупустынях, степях, горных степях и засушливых редких лесах. На эти районы больше всего влияют антропогенные факторы, они очень нагружены и являются пастбищами и лугами. Учитывая, что воздействие человека на природу в последние десятилетия усилилось, что в конечном итоге приводит к исчезновению биоразнообразия, скорейшая возможная инвентаризация региональной флоры и изучение их экологических, биологических, географических и других особенностей играют важную роль в осознании экологических проблем на текущем этапе. Мы зафиксировали около семи десятков видов

ксерофильной растительности в Арцахе. В статье представлены таксоны ксерофильной растительности и ареалы распространения.

Ключевые слова: ксерофильные растения, полупустыня, степь, фриганоидная растительность, редколесья, ксероморфное строение, полынь, ковыль, можжевельник

A. Hakobyan

THE PREVALENCE OF XEROPHILIC PLANTS IN ARTSAKH

In the territory of Artsakh, xerophilic vegetation can be found in semi-deserts, steppes, mountain steppes and arid sparse forests. These areas are mostly affected by man-made factors, are very congested and are pastures and grasslands. Given that the human impact on nature has intensified in recent decades, which ultimately leads to the extinction of biodiversity, the earliest possible inventory of the regional flora and the study of their ecological, biological, geographical and other features play an important role in environmental awareness at the current stage. We have recorded about seventy dozen species of xerophilic vegetation in Artsakh. The article presents the type of xerophilic vegetation and the distribution areas.

Keywords: xerophilic plants, semi-desert, steppe, friganoid vegetation, sparse forests, xeromorphic composition, *Artemisia*, *Stipa*, *Juniperus*

Կենսաբազմազանության պահպանությունը և ուսցիոնալ օգտագործման ապահովումը դարձել են համաշխարհային առաջնահերթ հիմնախնդիր: Բնական բուսական համակեցությունների պահպանման, բարելավման և առավել արդյունավետ օգտագործման միջոցառումների մշակման համար խիստ անհրաժեշտ է ֆլորայի և բուսականության խորն ու բազմակողմանի ուսումնասիրությունը: Չնայած Արցախը հին բնակավայրերից մեկն է և ունի հարուստ բուսականություն, մինչ այժմ ֆլորայի և բուսականության նպատակային ուսումնասիրություններ համարյա չեն իրականացվել: Իսկ բուսականության մասին գրական տեղեկությունները թերի են և ոչ ամբողջական:

Քսերոֆիլ բույսերը բուսական օրգանիզմների հատուկ խումբ են, որոնք ընդունակ են ապրելու ծայրահեղ ցածր խոնավության պայմաններում և չեն կարողանում տանել բարձր խոնավությունը: Սրանք ընդունակ են տանելու օդի բարձր չորությունը՝ զուգակցելով բարձր ջերմության հետ: Արցախի տարածքում քսերոֆիլ բուսականության համալիրը հանդիսանում է միջանկյալ զոնա կիսանապատների և անտառի միջև:

Մեր ժամանակի բնապահպանական խնդիրների շարքում կենսաբանական բազմազանության ուսումնասիրությունը և դրա պահպանման ու վերականգնման պայմանները բացարձակ կարևորություն ունեն, քանի որ մեծածավալ մարդածին ազդեցությունները ուղղակիորեն

կամ անուղղակիորեն ազդում են բուսականության, կենդանական աշխարհի և շրջակա միջավայրի վրա: Վերջին մի քանի տասնամյակներում բնության վրա մարդածին ազդեցությունը ուժեղանում է, ինչը, ի վերջո, հանգեցնում է կենսաբանական բազմազանության ոչնչացմանը: Առավել կերպով մարդածին գործոնի ազդեցության տակ են գտնվում քսերոֆիլ բույսերը, որոնք տարածված են հիմնականում կիսանապատային և տափաստանային գոտում: Այդ տարածքները խիստ ծանրաբեռնված են, հանդիսանում են արոտավայրեր և խոտհարքներ: Ինտենսիվ մարդածին սթրեսի ազդեցության տակ տարածքի բնածին բույսերը ենթարկվել են դեգրադացիայի, ձևափոխվել է դրանց կառուցվածքը և ֆիտոցենոզ են մուտք գործել անսովոր տեսակներ: Դա, իր հերթին, պատճառ դարձավ, որ շատ էկոլոգիապես մասնագիտացված տեսակներ կորստի ենթարկվեն, և իրենց տեղը համարվեն նորերը՝ էքսպլերենտները: Վերջիններս ներառում են այնպիսի տեսակներ, որոնց առանձնահատկությունները լրիվ չեն համապատասխանում ֆիտոցենոզի մասնագիտացված տեսակների հետ:

Աշխատանքի նպատակն է ուսումնասիրել Արցախի տարածքում քսերոֆիլ բուսականության տարածվածությունը, առաջարկել բնական էկոհամակարգերի պահպանման և արդյունավետ օգտագործման ուղղությամբ իրականացվող միջոցառումներ:

Այդ նպատակով մեր առջև դրվել են **հետևյալ խնդիրները**.

- բացահայտել Արցախում տարածված քսերոֆիլ բուսականության տեսակային կազմը.

- կատարել հետազոտվող տարածքի ֆլորայի բազմակողմանի վերլուծություն.

- բացահայտել հետազոտվող տարածքի ֆլորայի հազվագյուտ և վտանգված տեսակների տարածվածությունը, մշակել և առաջարկել այդ տեսակների պահպանման վերաբերյալ միջոցառումների համակարգ:

Ուսումնասիրությունները կատարվել են երթուղային, գիտական գույքագրման, որոշիչներով որոշման, լուսանկարման մեթոդներով:

Ուսումնասիրությունների արդյունքում պարզվել է, որ Արցախի քսերոֆիլ բույսերը տարածված են *կիսաանապատային, տափաստանային, ստորին և միջին լեռնային, ստորին անտառային* գոտիներում: Ստորև աղյուսակի տեսքով ներկայացվում է քսերոֆիլ բույսերի տեսակային կազմը (4, 7), կենսաձևը, տարածման գոտին (աղյուսակ):

Աղյուսակ

Քսերոֆիլ բուսականության աշխարհագրական տարածվածությունն Արցախում

Բուսակա- նություն	Տեսակների անվանումը			Կենսաձևը
	Լատիներեն	հայերեն	Ռուսերեն	
Կիսանա- պատային	Alhagi pseudoalhagi M.Bieb.	Ուղտափուշ սովորական	Верблюжья колючка обыкновенная	Խոտաբուսային /թփային/
	Artemisia fragrans Willd	Օշինդր բուրավետ	Полынь душистая	Խոտաբուսային /կիսաթփային/
	Astragalus Stevenianus DC.	Գազ Ստեվենի	Астрагал Стевена	Խոտաբուսային /կիսաթփային/
	Capparis spinosa	Կապար փշավոր	Каперсы колючие	Խոտաբուսային /կիսաթփային/
	Ecballium elaterium A. Rich	Վարունգ կատաղի/ Իշավարունգ/	Бешеный огурец обыкновенный	Խոտաբուսային
	Euphorbia marschalliana	Իշակաթնուկ Մարշալի	Молочай Маршалла	Խոտաբուսային /թփանման/
	Kochia prostrata	Ավլարույս գետնատարած	Кохия простертая	Խոտաբուսային
	Peganum harmala L.	Սպանդ սովորական	Гармала обыкновенная	Խոտաբուսային /կիսաթփային/
	Verbascum L.	Խոնդատ	Коровяк, вербаскум	
	Acantholimon Boiss.	Ոգնաթուփ, փշաբարձ	Акантолимон, ежик	Խոտաբուսային /թփուտային/
	Amygdalus fenzliana (Fritsch) Lipsky.	Նշենի Ֆենցլի	Миндаль Фенцля	Ծառաթփային
	Astragalus L.		Астрагал	Խոտաբուսային /կիսաթփային/

Ֆրիզանդիդ	Bellevalia fominii Woronow	Գազ, հոսի Բելևալիա/ալյազ Ֆոմինի/	Бельвалия Фомина Гусиный лук тонколистный	Խոտաբուսային Խոտաբուսային
	Gagea tenuifolia (Boiss.) Fomin	Սագասխուկ /Սագասխոտր նրբատերև/	Качим, гипсолюбка	Խոտաբուսային /կիսաթփային/
	Gypsophila L.	Յմախ, սապնարմատ	Ирис/касатик черепитчатый	Խոտաբուսային
	Iris imbricata Lindl.	Հիրիկ/փնջածաղ իկ կղմինդրաձև/	Юнона кавказская	Խոտաբուսային
	Juno caucasica (Hoffm.) Tratt. (Iris caucasica)	Հիրիկ կովկասյան	Гадючийлук/ мышинный гиацинт тонкоцветковый	Խոտաբուսային Խոտաբուսային /թփային/
	Muscari tenuiflorum Tausch	Պապլոք նրբածաղիկ	Эспарцет	Խոտաբուսային
	Onobrychis Mill.	Կորնգան, իդիսար	Птицемлечник Гуссона тонколистный	Թփային /ծառանման/
	Ornithogalum tenuifolium Guss.	Աստղաշուշան Գուստնի, նրբատերև	Держи-дерево, Христовы тернии	Ծառային
	Paliurus spina-christi Mill.	Գրուշա иволистная	Груша	Թփային /ծառանման/
	Pyrus salicifolia Pali.	Զաքի փշոտ	Крушина, жостер палласа	Խոտաբուսային /կիսաթփային/
	Rhamnus pallasii Fisch. et C.A. Mey.	Տանձենի ուռատերև	Шалфей змееголовников ая	Խոտաբուսային
	Salvia dracocephaloides Boiss.	Դժնիկ պալլասի	Пролеска сибирская	Խոտաբուսային /կիսաթփային/
	Scilla sibirica Haw.	Եղեսպակ վիշապազուխ		Խոտաբուսային
	Stachys			

	inflata Benth.	Մկնասոխ սիբիրյան	Чистец вздутый	/կիսաթփային/ Խոտաբուսային
	Thymus kotschyanus	Աբեղախոտ փքված	Тимьян Кочи	
	Tulipa biebersteiniana Schult. et Schult.	Ուրց Կոչիի Վարդակակաչ Բիբերշտեյնի	Тюльпан Биберштейна	
Տափաստ- անային	Bromus squarrosus L.	Ցորնուկ/ցորենի խոտ ցցամազ/	Костер растопыренный	Խոտաբուսային
	Dactylis glomerata L.	Ոգնախոտ հավաքված	Ежа Сборная	Խոտաբուսային
	Filipendula vulgaris M.	Փրփրուկ/Գինար Բ Սովորական/	Таволга обыкновенная /Лабазник обыкновенный/	Խոտաբուսային
	Melica taurica K. Koch	Մարգարտախոտ դրիմյան	Перловник крымский	Խոտաբուսային
	Melica transsilvanica Schur	Մարգարտախոտ տրանսսիլվանյա ն	Перловник трансильванский	Խոտաբուսային
	Phleum pratense L.	Միզախոտ մարգագետնային / Տիմոֆեենի խոտ	Тимофеевка луговая/ Тимофеева трава	Խոտաբուսային /Թփանման/
	Stipa arabica Trin. & Rupr.	Փետրախոտ արաբական	Ковыль арабский	Խոտաբուսային
	Stipa capillata L.	Փետրախոտ մազանման	Ковыль - волосатик /волосовидный/	Խոտաբուսային
	Stipa lessingiana Trin. et Rupr.	Փետրախոտ/ Սմբուլ Լեսսինգի	Ковыль Лессинга	Խոտաբուսային
	Vulpia hirtiglumis	Վուլպիա մազաթեփուկ	Вульпия волосисто- чешуйная	Խոտաբուսային

	Boiss. & Hausskn.			
Քսերոֆիլ նոսր Անտառա- յին	Amygdalus fenzliana (Fritsch) Lipsky.	Նշենի Ֆենցլի	Миндаль Фенцля	Թփային /ծառանման/
	Bothriochloa	Կծմախոտ/ Միրուսաբույս	Бородач	Խոտաբուսային
	Celitis L.	Փռշնի	Каркас	Ծառային
	Cotinus cogggyria Scop.	Դրախտածառ կաշվենման	Скумпия кожевенная	Թփային /ծառանման/
	Cotoneaster L.	Ցրպտկի/չմենի	Кизильник	Ծառաթփային
	Jasminum Fruticans L.	Հասմիկ թփային	Жасмин кустарниковый	Թփային
	Juniperus foetidissima Willd.	Գիհի գարշահոտ/ ցրտենի	Можжевельник вонючий	Ծառային
	Juniperus Oxycedrus L.	Գիհի փշոտ	Можжевельник многоплодный	Ծառային
	Juniperus polycarpus C. Koch.	Գիհի (արևելյան) բազմապտուղ/ արտուճ	Жимолость	Թփային
	Lonicera L.	Ցախակեռաս	Палиурус	Ծառաթփային
	Paliurus Tourn. ex Mill.	Ցաքի/ ժանտափուշ	Фисташка	Ծառաթփային
	Pistacia L.	Պիստակենի/ խնկենի	Дуб Грузинский	Ծառային
	Quercus Iberica Stev.	Կաղնի վրացական	Спирея	Թփային
	Spiraea L.	Ասպիրակ		

Արցախի քսերոֆիլ բույսերը տարածված են *կիսաանապատային* գոտում՝ Ասկերանի, Մարտունու, Մարտակերտի, Հադրութի, Քաշաթաղի, Շահումյանի շրջաններում մինչև 350–400 մ բարձրությունները: Այս գոտում

կարելի է հանդիպել հետևյալ քսերոֆիլ բույսերին՝ օշինդր բուրավետ /*Artemisia fragrans* Willd./ և նրա ուղեկիցները՝ իշակաթնուկ մարշալի /*Euphorbia marschalliana*/, խոնդատ /*Verbascum* L./, գազ ստեննի /*Astragalus stevenianus*/, ավլարույս գետնատարած /*Kochia prostrata*/ և այլն: Որոշ տարածքներում (Մարտունի) հանդիպում է նաև կապար փշավոր /*Capparis spinosa* L./: Այդ գոտու քսերոֆիլ բույսերից է նաև կատաղի վարունգ, իշավարունգ /*Ecballium elaterium* A. Rich./, սպանդ սովորական /*Peganum harmala* L. /, ուղտափուշ սովորական /*Alhagi pseudoalhagi* (Bieb.) Desv./ (նկար 1):

Օշինդր բուրավետ

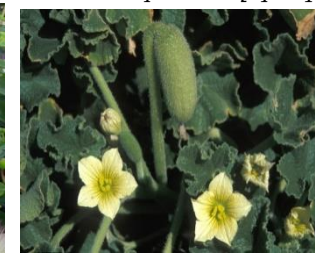
Խոնդատ սովորական

Գազ ստեննի

Կապար փշավոր

Կատաղի վարունգ սովորական

Ուղտափուշ սովորական

ՆԿ. 1 Արցախի կիսաանապատային գոտում տարածված քսերոֆիլ բուսատեսակները

Քսերոֆիլ բուսականությանն է պատկանում լեռնաչորասեր (ֆրիգանոֆիլ) բուսականությունը: Լինելով լեռնային երկիր՝ Արցախի տարածքում իր ուրույն տեղն ունի լեռնաչորասեր (ֆրիգանոֆիլ) բուսականությունը, որը տարածված է կիսաանապատային գոտու վերին մասում: Այն առավել փարթամ է դեպի Իրանի կողմը չոր կլիմա ունեցող լեռնային շրջաններում: Հարմարվելով չորային պայմաններին՝ լեռնաչորասեր բույսերը ձեռք են բերել մի շարք առանձնահատկություններ. ունեն հզոր արմատային համակարգ, որը թափանցում է հողի խորը շերտերը՝ յուրացնելով խոնավություն, աճում են նույնիսկ շարժուն սուբստրատում, խիստ գաղիթափ լանջերում (5):

Արցախում լեռնաչորասեր բույսերը տարածված են ստորին և միջին լեռնային գոտիներում, որտեղ զբաղեցնում են շատ քիչ տարածություններ, հաճախակի զարգանալով խախտված աճելավայրերում: Գերակշռող են

օշինդր բուրավետ */Artemisia fragrans/* և հիմնականում խեժոտ */Hymenocrater bituminosus/* տեսակները, իսկ որպես կոեդիֆիկատոր սովորաբար հանդես են գալիս մեղրածուծ սովորական */Marrubium vulgare/*, մեղրածուծ կատվադադատերն */M. Catariifolium/*, կատվադադ Մուսինի */Nepeta mussinii/*, մայրամախոտ */Teucrium polium/*, ուրց Կոչիի */Thymus kotschyanus/* տեսակները (5):

Ֆրիգանոիդ բուսականությունը բաժանվում են 3 հիմնական ենթատիպերի՝ բուն ֆրիգանա, գազուտներ և տոմիլյարներ (1): Արցախի տարածքում բուն ֆրիգանոիդ բուսականության տարրերից տարածված են՝ Ցաքի (ժանատափուշ) փշոտ */Paliurus spina-christi Mill./*, Դժնիկ (բեկտենի) պալլասի */Rhamnus pallasii Fisch. et C.A.Mey./*, Տանձենի ուռատերն */Pyrus salicifolia Pall./*, Նշենի ֆենցլի */Amygdalus fenzliana (Fritsch) Lipsky./*, Բելևալիա (ալյազ) ֆոմինի */Bellevalia fominii Woronow/*, Սկնասոխ սիբիրյան */Scilla sibirica Haw./*, Աստղաշուշան (խնջլոզ) Գուսսոնի նրբատերն */Ornithogalum tenuifolium Guss/*, Աստղաշուշան լեռնային */O. montanum Cirillo/*, Սագասոխուկ (սագասխոտ) նրբատերն */Gagea tenuifolia (Boiss.) Fomin/*, Վարդակակաչ բիբերշտեյնի */Tulipa biebersteiniana Schult. et Schult./*, Հիրիկ (փնջածաղիկ) կոմինդրաձև */Iris imbricata Lindl./*, Հիրիկ նեղգծային */I. lineolata (Trautv.) Grossh./*, Հիրիկ կովկասյան */Juno caucasica (Hoffm.) Klatt./*, Պապլոր (վարդապետիկ) նրբածաղիկ */Muscari tenuiflorum Tausch./* (նկար 2)։ Այս բույսերի մեծ մասը գրանցված է ՀՀ Կարմիր գրքում (3):

Մեղրածուծ սովորական Կատվադադ Մուսինի Լերդախոտ ալեհեր

Դժնիկ պալլասի Մկնասոխ սիբիրյան Սագասոխուկ նրբատերն

ՆԿ. 2 Արցախում տարածված բուն ֆրիգանոիդ ենթատիպի բուսականություն

Ֆրիգանդիդ բուսականության <<տոմիլյարների>> ենթատիպի խմբակցությունները կազմված են տարբեր տեսակի խուլեդինջագգիներին պատկանող բույսերից, ինչպես նաև աստղաձև կազգիների ընտանիքին պատկանող չորասեր բույսերից: ԼՂՀ հարավային մասում տոմիլյար տեսակներից են՝ Ուրց Կոչիի */Thymus kotchyanus/*, Եղեսպակ վիշապագլուխ */Salvia dracocephaloides/*, Աբեղախոտ փքված */Stachys inflata/* (նկար 3):

Ուրց Կոչիի

Եղեսպակ վիշապագլուխ

Աբեղախոտ փքված

ՆԿ. 3 Արցախում տարածված <<տոմիլյարների>> ենթատիպի ֆրիգանդիդ բուսականություն

Ֆրիգանդիդ բուսականության ենթատիպ է գազուտները կամ տրագականտաթփերը, որոնք փշոտ գազերի բուսատներ են, աճում են հողից զրեթե զուրկ, քարքարոտ լանջերին, տրագականտային տափաստանների ստորին սահմանի մոտ: Այստեղ գերակշռում են բարձիկանման բույսերը: Տարածված ցեղերից են՝ Ցմախ (սապնարմատ) */Gypsophila L./*, Գազ (հոսի) */Astragalus L./*, Կորնգան (իդիսար) */Onobrychis Mill./*, Ոզնաթուփ (փշաբարձ) */Acantholimon Boiss./* և այլ ցեղերի ներկայացուցիչներ (նկար 4):

Ոզնաթուփ

Կորնգան (իդիսար)

Ցմախ (սապնարմատ)

ՆԿ. 4 Արցախում տարածված գազուտների կամ տրագականտաթփերի ենթատիպի ֆրիգանդիդ բուսականություն

Արցախի տափաստանային գոտին ընդարձակ տարածություններ է զբաղում Քաշաթաղի, Հաղրութի, Մարտունու, Ասկերանի և Մարտակերտի շրջանների հարավային մասերում: *Տափաստանային բուսականությունը* կազմված է քսերոֆիլ բնույթ ունեցող խոտային բուսատեսակներից, որոնցից են՝ Փետրախոտ (սմբուլ) *Լեսսինգի /Stipa lessingiana Trin. et Rupr./*, Փետրախոտ արաբական */S. arabica Trin. & Rupr./*, Փետրախոտ մազանման */S. capillata L./*, Փրփրուկ (զինարբ) սովորական */Filipendula vulgaris M./*, Ցորնուկ (ցորենի խոտ) գցամազ */Bromus squarrosus L./*, Վուլպիա մազաթեփուկ */Vulpia hirtiglumis Boiss. & Hausskn./*, Մարգարտախոտ դրիմյան */Melica taurica K. Koch/*, Մարգարտախոտ տրանսսիլվանյան */M. transsilvanica Schur/*, Սիզախոտ մարգագետնային, Տիմոֆեևի խոտ */Phleum pratense L./*, Ոզնախոտ հավաքված */Dactylis glomerata L./* և այլն(2)(նկար 5):

Փետրախոտ Լեսսինգի

Փրփրուկ սովորական

Ցորնուկ գցամազ

Մարգարտախոտ դրիմյան

Սիզախոտ մարգագետնային

Ոզնախոտ հավաքված

ՆԿ. 5 Արցախում տարածված տափաստանային քսերոֆիլ բուսականություն

Չորասեր (քսերոֆիլ) նոսր անտառները միջանկյալ տեղ են զբաղում քսերոֆիլ խոտային և անտառային բուսականության միջև: Այս բուսականությունը կազմված է ցածրահասակ ծառերից և թփերից, իսկ ստորին շարահարկում տարածված են չորասեր խոտաբույսեր: Տարբերում են չորասեր նոսրանտառային 2 ենթատիպ՝ *սաղարթավոր կամ <<շիբլյակ>>*, որը կազմված է լայնատերև թփերից ու մանր ծառերից և *գլիու նոսր անտառ*, կազմված ասեղնատերև թփածառատեսակներից: Շիբլյակը տարածված է Արցախի հյուսիսային և ծայրամասային հարավային շրջաններում: Լինում է խառը շիբլյակ, որը բնորոշ է հարավային չոր, խիստ լվացված, սակավագոր, քարքարոտ

լանջերին: Այն կազմված է ցածրահասակ, նոսր դասավորված թփերից՝ ասպիրակից (թագուհի մարգագ) */Spiraea L./*, ցրպտկուց (չմենի) */Cotoneaster L./*, հասմիկ թփայինից */Jasminum fruticans L./*, ցաքիից (Ժանտափուշ) */Paliurus Tourn. ex Mill./*, ցախակեռասից */Lonicera L./*: Հատուկ են հանդիպում են ծառատեսակներից՝ փոշնի */Celitis L./*, կաղնի վրացական */Quercus iberica Stev./*, նշենի Ֆենցլի */Amygdalus fenzliana (Fritsch) Lipsky/,* պիստակենի (խնկենի) */Pistacia L./*, դրախտածառ կաշվենման/սովորական */Cotinus coggygria Scop./*: Խոտածածկույթը կազմված է տափաստանային և ֆրիգանոիդ բուսականությունից:

Սաղարթավոր նոսրանտառի երկրորդ ենթատիպը՝ ցաքու շիբլյակը խառը շիբլյակի համեմատ ունի լայն տարածում: Աճում է նախալեռնային գոտու զառիկող լանջերի շագանակագույն հողերին: Գերիշխող բուսատեսակ է ցաքին */Paliurus/*, իսկ խոտածածկույթում՝ կծմախոտը (միբուսաբույս) */Bothriochloa/*: Տիպիկ շիբլյակը տարածված է 700-1000մ բարձրության վրա(6): Էկոլոգիապես շիբլյակը կապված է գիհու նոսրանտառների հետ: Գերիշխող է գիհի զարշահոտը կամ ցրտենին */Juniperus foetidissima Willd./*, ինչպես նաև հանդիպում են արևելյան գիհի բազմապտուղը կամ արտուճը */J. polycarpus C. Koch./* և գիհի փշոտը */Juniperus oxycedrus/* (նկար 6): Գիհուն ուղեկցում է ցաքին */Paliurus/*, խնկենին */Pistacia L./*, դրախտածառը */Cotinus/*, փոշնին */Celitis L./* և այլ քսերոֆիլներ (5): Խոտածածկույթում տարածված է կծմախոտը */Bothriochloa/*: Արցախում հանդիպող գիհիները /զարշահոտ, ցածրաճ, երկարաթև և պտղակոթավոր/ երկարակյաց և դանդաղաճ, դիմացկուն բնափայտով ծառաթփատեսակներ են, որոնք հարմարվել են չոր, ցամաքային կլիմային աղքատ, քարքարոտ կմախքային հողերին:

Ասպիրակ աղեղնաեզր

Ճախակեռաս կովկասյան

Հասմիկ թփային

Փռնի կովկասյան

Յաքի (ժանատափուշ) փշոտ

Գիհի փշոտ

ՆԿ. 6 Արցախում տարածված չորասեր (քսերոֆիլ) նոսր անտառային բուսականություն

Այս իմաստով շատ էական է գիհու նոսր անտառի հակաեռոգիտն նշանակությունը: Պակաս կարևոր չէ կենսոլորտը մանրէագերծելու գիհու նոսրանտառի նշանակությունը: Քսերոֆիլ բույսերի տարածվածության վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս պարզելու տաքսոնների թվային հարաբերակցությունը, տարածված բույսերին բնորոշ մի շարք այլ քանակական և որակական ցուցանիշներ:

Մեր կողմից գույքագրված քսերոֆիլ բուսական աշխարհի համակարգված ցուցակը կազմում է մոտ յոթ տասնյակ անոթավոր բույսեր, որոնք պատկանում են 45 ցեղերի և 22 ընտանիքի, տարածված են տարբեր աշխարհագրական գոտիներում և ձեռք են բերել չորադիմացկունության տարբեր հարմարանքներ: Առավել մեծ թվաքանակ են կազմում խուլեղինջագգիների, հացագգիների, ծներեկագգիների, վարդագգիների ընտանիքներին պատկանող բուսատեսակները:

Այսպիսով՝ քսերոֆիլ բույսերի տարածվածության վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս պարզելու տաքսոնների թվային հարաբերակցությունը, տարածված բույսերին բնորոշ մի շարք այլ քանակական և որակական ցուցանիշներ: Քսերոֆիլ բուսականության ճնշող մասը համարվում է տարածքի ֆլորայի հազվագյուտ և վտանգված տեսակներ: Ուստի առաջարկում ենք համապատասխան օրգանների կողմից մշակել այդ տեսակների պահպանման վերաբերյալ միջոցառումների համակարգ /արգելանոց, արգելավայր, որոշ տարածքներում արածեցման արգելում և այլն/:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Գասպարյան Ա. Գ., Բույսերի աշխարհագրություն, Երևան 2005 թ. 485 էջ:
2. Բալայան Կ. Վ. Արցախի ֆրիգանոիդ բուսականությունը և նրա պահպանության հիմնախնդիրները, ԱրՊՀ գիտական տեղեկագիր, պրակ 2, Ստեփանակերտ, 2019
3. ՀՀ բույսերի Կարմիր գիրք (բարձրակարգ բույսեր և սնկեր), Երևան, 2010թ. 415 էջ:
4. ՂազարյանՌ. Ս. Բուսանունների հայերեն-լատիներեն-ռուսերեն-անգլերեն-ֆրանսերեն-գերմաներեն բառարան, Երևան, 1981, 180 էջ:
5. Гроссгейм А. А. Флора Кавказа. Баку, 1940, 290 стр.
6. Тахтаджян А. Л. Жизнь растений, том 5 / 2/, т. 6, Москва, 1978, 1982, 490 стр.
7. Новиков В. С., Губанов И. А. Атлас – определитель дикорастущих растений, М. 2008, 415 стр.

Հոդվածը տպագրության է նրաշխարհում խմբագրական կոլեկցիայի անդամ, կ.գ.դ. Հ. Գ.Գալստյանը: